

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN BEYNƏLXALQ-HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

Ramin Əliyev*

Xülasə

Dövlətlərin ərazi bütövlüyünün zorakı yollarla parçalanması cəhdləri qloballaşma dövründə beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ən başlıca təhdidlərdən biridir. Sözügedən fenomen beynəlxalq təhlükəsizlik hüququnda “ərazi separatçılığı” adlanır. Azərbaycan Respublikası bu təhdidlə üzləşən dünya dövlətlərindən biridir. Sözügedən təhdidlə mübarizənin ən optimal yol və variantları, heç şübhəsiz ki, beynəlxalq hüququn prinsip və normalarında əksini tapmışdır.

Bu səbəbdən, giriş, iki hissə və nəticədən ibarət hazırkı məqalə ərazi separatçılığı fenomeninə, ərazi separatçılığının ən “parlaq” nümunələrindən biri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə və həmin münaqişənin həlli istiqamətində atılmış addımlara, xüsusilə də 44 günlük müharibəyə və onun beynəlxalq hüquqi əsaslarına həsr edilmişdir.

Açar sözlər: *beynəlxalq hüquq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, 44 günlük müharibə, təcavüz, beynəlxalq cinayət, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik.*

Giriş

1988-ci ildən etibarən alovlanan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixi kökləri var və əslində, bu qanlı müharibənin tarixi sadəcə Sovetlər Birliyinin dağıldığı XX əsrin 90-cı illəri ilə məhdudlaşmır. Hələ ötən əsrin əvvəllərində, daha konkret desək, 1905-1907-ci illərdə Azərbaycan xalqına qarşı geniş miqyaslı və silsilə zorakılıq aktları həyata keçirilmişdi. [20] Eyni zamanda, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan xalqına qarşı genosid aktları törədilmişdi [21] və üzərindən yalnız 78 il keçdikdən sonra bu faciəyə hüquqi-siyasi qiymət verildi. [3] Keçmiş SSRİ-nin mövcudluğu dövründə, xüsusilə də, 1948-1953-cü illər ərzində azərbaycanlı əhalinin o zamankı Ermənistan SSR ərazisindən kütləvi və məcburi deportasiyası üçün əllərindən gələni etdilər. [4]

Sadalanan qanlı hadisələr zamanı dinc azərbaycanlılara qarşı xüsusi amansızlıq nümayiş etdirilmişdir. A. Xəlilov haqlı olaraq anti-Azərbaycan aksiyalarının “kütləvilik”, “geniş miqyaslılıq” və “qabaqcadan planlaşdırılmışlıq” kimi xüsusiyyətlərini fərqləndirir. [14, s.4] Xüsusilə vurğulamalıyam ki, Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğalından öncə, işğal prosesində, habelə bundan sonra belə əvvəl Ermənistan SSR-nin, sonra isə, Ermənistan Respublikasının bir sıra yüksək dövlət rəsmiləri həm Ermənistan vətəndaşlarına, həm də Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına qarşı silsilə terror aktlarının həyata keçirilməsinə rəvac vermişlər. [15, s.48-78]

Azərbaycan Respublikasının xalqı və hökuməti, müvafiq beynəlxalq qurumların və nüfuzlu xarici dövlətlərin də dəstəyi ilə, kifayət qədər uzun müddət ərzində problemin dinc həllinə çalışmışdır. Təəssüflər olsun ki, bütün bu cəhdlər nəticəsiz qalmışdır.

* Gəncə Dövlət Universiteti

Nəticədə, mövcud reallıqları - 30 illik işğal faktını, bölgədə yaranmış humanitar fəlakəti, Azərbaycan dövlətinə külli miqdarda davam edən maddi zərər vurulmasını, qarşı tərəfin hüquq və beynəlxalq hüquq normalarının tələblərini heçə saymasını, münaqişələrin həlli üzrə beynəlxalq mexanizmlərin davamlı uğursuzluğunu, Ermənistan tərəfinin bitməyən təxribatlarını nəzərə alaraq, 27 sentyabr 2020-ci il tarixində II Dağlıq Qarabağ müharibəsi başlandıdır. Bu müharibə öz hüquqi təbiətinə görə BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinin müddəaları [18] və beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında sülhə məcburetmə əməliyyatları kimi təsvif edilməlidir.

1. “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi” ərazi separatçılığının nümunəsi kimi

Ərazi separatçılığı uzun illərdir ki, həm ayrı-ayrı dövlətlərin ərazi bütövlüyü və suverenliyinə, buna paralel olaraq da beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı həm real, həm də potensial təhdid doğurmaqdadır. [19] Buna baxmayaraq, müxtəlif səbəblərdən ərazi separatçılığına qarşı beynəlxalq müstəvidə, vahid və koordinasiyalı mübarizəyə yetərli diqqət göstərilmişdir. Sözügedən təhdidin qarşısının milli və ya dövlətdaxili səviyyədə alınması isə, heç də həmişə gözlənilən nəticələri vermir. Bunun da, bir sıra obyektiv və subyektiv səbəbləri mövcuddur. Zənn edirəm ki, ərazi separatçılığının anlayışının verilməsi, o cümlədən ona xas əlamətlərin sadalanması ilə sözügedən səbəblər də gün işığına çıxacaqdır.

Beləliklə, ərazi separatçılığı dedikdə, istənilən bir dövlətin müasir beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində hamılıqla tanınmış sərhədləri daxilində, irq, din, etnik kökən, dil, ideologiya və s. əlamətlər baxımından konkret bir regionda kompakt yaşayan, həmin dövlətlə ayrılmaz siyasi-hüquqi bağlara malik, eləcə də həmin dövlətin yerdə qalan əhalisinə nisbətdə azlığı təşkil edən əhali kütlələrinin adından sui-istifadə edən “liderlər” və “hökumətlər”in bu azlığın məskunlaşdığı ərazini, müxtəlif siyasi, sosial-iqtisadi, tarixi, mədəni və s. bəhanələr uydurmaqla, əksər hallarda da, zorakı üsullara əl atmaqla, siyasi, iqtisadi və hüquqi cəhətdən sözügedən dövlətdən çoxluğun iradəsinin ziddinə qoparmaq cəhdləri başa düşülür.

Anlayışın əsasında ərazi separatçılığının aşağıdakı səciyyəvi cəhətlərini fərqləndirmək mümkündür.

Birincisi, adından da görüldüyü kimi, ərazi separatçılığı insanın və dövlətin mövcudluğu üçün ən önəmli ünsürə - əraziyə birbaşa qəsdə özündə ehtiva etdirir. Təbii ki, ikinci gizli hədəf isə, həmin ərazidəki resurslardır.

İkincisi, ərazi separatçılığında ən destruktiv yer və rol əsl niyyətlərini, karyera hirsələrini və arzularını, mən deyərdim, hətta şəxsi kin-kidurətlərini son dərəcədə məharətlə vətənpərpərlik, azadlıq, millətsevərlik, haqqpərəstlik və s. kimi örtüklər altında gizlədə bilən, xarici ünsürlər tərəfindən dəstəklənən “liderlər”-dən formalaşmış de facto “hökumətlər”ə aiddir. Burada separatçı zona əhalisinin rolu çox az hallarda həlledici olur. Fikrimcə, ölkənin həm separatçı, həm də dövlətçi düşərgəsini təmsil edən dinc əhali əksər hallarda ərazi separatçılığının əsas qurbanıdır. Xüsusilə də, birinci düşərgəyə gəldikdə, dinc, siyasiləşməmiş

əhali kütlələrinin böyük əksəriyyətinin ərazi separatçılığına qatılması aşağıdakı iki qeyri-iradi səbəb üzündən baş verir:

a) əhalinin əksəriyyəti cəmiyyətdən kənarlaşdırılma, mülkiyyətdən məhrum edilmə, zorakılığa məruz qoyulma, hətta qətlə yetirilmə qorxusu altında ifrat radikal üsürlərə, onların müharibə çağırışlarına açıq və birbaşa etiraz edə bilmir;

b) əhalinin müəyyən qismi isə, zərərli ideologiyaların təsiri altına düşür və onlara “qızıl dağlar” vəd edən “qəhrəmanlar”ın güdazına gedir.

Üçüncüsü, hər nə qədər demokratiya donu geyindirilsə geyindirilsin, ərazi separatçılığı həmişə demokratiyanın ən vacib prinsiplərindən birinin - çoxluğun iradəsinin üstünlüyü prinsipinin ən kobud surətdə tapdalanmasından başqa bir şey kimi qiymətləndirilməməlidir. Belə bir pozuntu özünü iki formada biruzə verir:

a) separatçı zonadakı dinc yanaşı yaşamağa meyilli olan əhali (böyük əksəriyyət) ifrat radikal millətçi üsürlərin (azlığın) təsiri altında müharibəyə sürüklənir;

b) ərazi separatçılığına məruz qalmış ölkə əhalisinin (mütləq çoxluq) iradəsi separatçı zonanın əhalisinin (azlıq) iradəsinə tabe etdirilməyə çalışılır.

Dördüncüsü, ərazi separatçılığı birmənalı şəkildə silahlı münaqişə və müharibələrə aparıb çıxarır. Çünki istənilən halda çoxluğun azlığa tabe olmaması və istənilən dövlətin öz yurisdiksiyası altında olan ərazi və resursları bütün mümkün vasitələrlə qorumağa çalışması təbii qarşılmalıdır.

Beşincisi, dünya dövlətləri arasında ərazi separatçılığına münasibətdə vahid praktiki hüquqi-siyasi mövqe formalaşmadığından, ikili standartların tətbiqi ərazi separatçılığının geniş vüsət almasına əlverişli şərait yaradır. Beynəlxalq təcrübədə geniş tətbiq olunan “mülki vətəndaşların işlərinə qarışmama” və de fakto tanıma institutları ərazi separatçılığı iqtisadiyyatının, müəyyən qədər də olsa, çiçəklənməsinə yol açır.

Altıncısı, təcrübə də göstərir ki, ərazi separatçılığı gec, ya tez milli və beynəlxalq yurisdiksiyadan kənar “boz zonalar”ın formalaşmasına gətirib çıxarır. Belə ərazilər də, ən müxtəlif kriminal təşkilatlar üçün son dərəcədə əlverişli fəaliyyət məkanına çevrilir.

Yeddincisi, bütün yuxarıda sadalanan “xüsusiyyətləri” özündə cəmləşdirən ərazi separatçılığı fenomeni irqi, milli, dini, ideoloji və s. zəmində ədavət və düşmənçiliyi artırır, mövcud milli və beynəlxalq hüquq qaydasının əsaslarını sarsıdır, müharibə cinayətləri və genosid cinayətləri kimi xüsusilə ağır əməllərin törədilməsini inanılmaz dərəcədə asanlaşdıran hüquqi-təşkilati boşluq əmələ gətirir, milli, regional, hətta global miqyasda davamlı sosial-iqtisadi inkişafa ağır zərbə vurur, insanların yaşam şəraitini olduqca dözülməz hədlərə çatdırır, bəşəriyyətin əvəzsiz mədəni irs nümunələrinin amansızcasına məhvini səbəb olur, habelə ətraf mühiti son dərəcədə zərərli təsirlərə məruz qoyur. Buna sübut olaraq göstərə bilərik ki, “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”nin alovlandığı ilk illərdə yüz minlərlə azərbaycanlı vətəndaşı olduqları o zamankı Ermənistan SSR ərazi-

sindən xüsusi amansızlıqla qovuldular və 1988-ci ilin sonlarında artıq orada bir nəfər belə azərbaycanlı qalmamışdı. [16]

Beləliklə, yuxarıda söylənilənlərin işığında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tipik bir ərazi separatçılığı münaqişəsi təşkil etdiyini görürük. Bu münaqişənin ilk bir neçə ili ərzində, yəni 1988-ci ildən 29 may 1991-ci il tarixinədək olan statistik rəqəmlər göstərir ki, təkcə həmin müddətdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və Azərbaycanın münaqişə bölgəsi ilə həmsərhəd rayonlarında 206 nəfər, o cümlədən 158 nəfər mülki şəxs, 31 milis əməkdaşı, 17 nəfər hərbi xidmətçi qətlə yetirilmişdi. Ümumilikdə işğal olunan ərazilər isə, Azərbaycan ərazilərinin 1/5-ni təşkil edirdi ki, bu da 5,010 km²-dən ibarət idi. [1, s.49]

Növbəti iki il ərzində, təəssüflər olsun ki, göstərilən rəqəmlər Azərbaycanın əleyhinə həndəsi silsilə ilə artdı, Dağlıq Qarabağ və yeddi ətraf rayonun ərazisi tamamilə işğal edildi, yüz minlərlə qaçqın ordusuna bir milyondan artıq məcburi köçkünlər də qoşuldu. Bütün bunlara qanlı münaqişə ilə yanaşı ölkə daxilindəki hərc-mərclik də böyük ölçüdə rəvac vermiş oldu. Müvafiq ədəbiyyatda da da qeyd olunduğu kimi, “Yalnız 1993-cü ilin iyununda xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtmış Ümummilli lider Heydər Əliyevin qətiyyətli qərarları, zəngin dövlətçilik təcrübəsi və apardığı müdrik siyasət nəticəsində ölkədəki icimai-siyasi sabitlik tədricən bərpa edildi, nizamlı silahlı qüvvələrin formalaşdırılması istiqamətində aparılmış məqsədyönlü addımlar Milli Ordunun Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumlarını dəf etməsinə və onlara ciddi zərbələr endirməsinə imkan verdi. Nəticədə erməni tərəfi Azərbaycanla 1994-cü ilin mayın 12-dən qüvvəyə minmiş atəşkəs haqqında razılıq imzaladı”. [2, s.11] Məhz bundan sonra, Azərbaycan dövləti toparlandı və “İkinci Qarabağ Savaşı” aparən yol üçün uğurlu hazırlıqlara start verildi.

2. Beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri II-ci Qarabağ müharibəsinin əsası kimi

Qloballaşma və inteqrasiya proseslərinin həddindən intensivləşdiyi, dövlətlərin qarşılıqlı asılılığının artdığı bir zamanda istənilən silahlı münaqişənin təkbəşinə, sadəcə bir dövlət tərəfindən həlli, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Bu baxımdan, mövcud qlobal təhlükəsizlik arxitekturası həddindən artıq mürəkkəb xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. Sözügedən xüsusiyyətlər, əsas etibarilə, aşağıdakılardır:

- güc tətbiqinin qadağanı;
- mübahisələrin dinc həlli şərti;
- fərdi özünümüdafiə və kollektiv sülhüqoruma əməliyyatları çərçivəsində güc tətbiqinin mümkünlüyü;
- beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik, eləcə də bir sıra digər qlobal əhəmiyyətli məsələlərin həllində əsas söz sahibi güclərin sayının dünyada mövcud olan ölkələrin sayından dəfələrlə az olması;
- beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik məsələlərini tənzimləyən beynəlxalq hüquq normalarının subyektiv interpretasiyası və “ikili standartlar” problemi;

- müasir beynəlxalq təhlükəsizlik arxitekturasının zamanənin tələblərinə cavab verməməsi;

- global miqyaslı taleyüklü məsələlərin həllində belə sözügedən “əsas söz sahibləri”nin bir araya gəlməkdə həddindən artıq çətinlik çəkmələri. [7, s.137-144]

“Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”nin həlli zamanı Azərbaycan Respublikasının üzləşdiyi başlıca problemlər məhz yuxarıda sadalanan bir sıra ziddiyyətlərdən qaynaqlanıdı. Həmin həssas məqamları nəzərə alan Azərbaycan Respublikası hökuməti kifayət qədər uzun müddət ərzində münaqişənin yenidən alovlanmaması naminə “profilaktik və ya preventiv diplomatiya” [17, s.217] siyasətini həyata keçirdi. Nəticə etibarilə, münaqişənin dinc həlli istiqamətində BMT TŞ tərəfindən dörd qətnamə, BMT TŞ sədrinin yeddi bəyanatı, BMT Baş Məclisi tərəfindən 1 sənəd, ATƏT-in yeddi sənədi, Avropa Birliyinin yeddi sənəd, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının ondan artıq sənədi [2, s. 27-72] qəbul edildi. Sadalanan sənədlər Azərbaycan Respublikasının haqlı mövqeyini beynəlxalq aləmdə dönə-dönə təsdiqlədi, işğal altındakı ərazilərin boşaldılması tələbini irəli sürdü və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü tanıdı.

Təəssüflər olsun ki, qarşı tərəf həmin sənədlərdəki müddəaları görməzdən və saymazdan gəldi, beləliklə də, münaqişənin dinc həlli imkanları getdikcə tükəndi. Hətta Ermənistan Azərbaycanı yeni ərazi işğalları ilə hədələməyə, həmsərhəd ərazilərdə təxribatlar törətməyə başladı. [22]

Beləliklə, 2020-ci ilin payızının ilk günlərində münaqişənin həlli istiqamətində aşağıdakı xüsusiyyətlər tam aydın oldu:

- BMT, ATƏT və digər qurumların öz mandatlarına uyğun surətdə münaqişənin həlli istiqamətində 26 ildən artıq davam edən fəaliyyətləri real nəticə vermir!

- Ermənistan hökuməti Azərbaycan Respublikasının böyük səbr və əzmlə həyata keçirdiyi preventiv diplomatiya siyasətlərini başqa cür qavrayır və bundan sui-istifadə edir!

- Bütün bunlar beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə qarşı yönəlmiş daha ciddi təhdidlərin vaxtında qarşısının alınması naminə münaqişənin güc tətbiqi yolu ilə həllini şərtləndirir!

- Mövcud beynəlxalq və regional şərait BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “kollektiv özünümüdafiə” imkanlarını heçə endirdiyindən, Azərbaycan Respublikası, beynəlxalq hüquqda çoxdan təsbit olunmuş təcavüz cinayətinin qurbanına çevrildiyi üçün [9, s.190-195], yalnız və yalnız BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsindəki “fərdi özünümüdafiə” hüququna istinad etməlidir.

Sadalanan son dərəcədə ciddi faktorlar Azərbaycan Respublikasının fərdi, birtərəfli qaydada özünümüdafiə hüququndan istifadəsinin faktiki və hüquqi əsaslarını meydana gətirdi. Təbii ki, 44 günlük vətən müharibəsinin əsasları sadəcə həmin məqamlarla yekunlaşmır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının hamılıqla tanınmış ərazilərinin işğalı Ermənistan hökuməti tərəfindən, həddindən artıq mücərrəd “tarixilik”, o cümlədən 1945-ci ilə qədər beynəlxalq münasibət-

lərdə tətbiq olunan “ədalətli müharibə” [Bu prinsip barədə daha ətraflı məlumat üçün bax: 10, s.322] prinsiplərnə əsaslandı. Əlbəttə ki, Azərbaycan xalqının birinci prinsipə istinad etməyə daha çox haqqı çatır. [23] İkinci prinsipə əlaqədar isə, onu vurğulamaq yerinə düşər ki, dövlətlər özünümüdafiə məqsədilə mövqelərini yalnız və yalnız 1945-ci il sonrası formalaşmış hüquqa əsaslandırmaqlıdır. Bu hüquqa əsasən, dövlətin təkbaşına güc tətbiqi yalnız bir sıra hallarda mümkündür. Bu hallara özünümüdafiə, kollektiv özünümüdafiə, digər dövlət tərəfindən müraciətlər, cavab tədbirləri, vətəndaşların müdafiəsi, humanitar müdaxilə və s. daxildir. [10, s.324-341]

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının 44 günlük vətən müharibəsini hüquqi cəhətdən əsaslandıran beynəlxalq hüquqi aktların qısa siyahısı və müvafiq müddəaları aşağıdakılardır:

1. BMT Nizamnaməsinin hücumə məruz qalmış Üzv Dövlətin ayrılmaz fərdi və kollektiv özünümüdafiə hüququnu təsbit edən 51-ci maddəsi və digər əlaqədar müddəaları;

2. Müharibəni dövlətdaxili siyasətin aləti kimi istisna edən 1928-ci il tarixli Kellog-Brian Paktı;

3. Azərbaycan dövlətinə münasibətdə ciddi, sistemli və geniş miqyaslı şəkildə pozulan beynəlxalq hüququn jus cogens [Malkolm Şo “beynəlxalq cinayətlər” kateqoriyasına aid olan bu cür ciddi pozuntuların sırasında təcavüz, quldarlıq, genosid, aparteid və s. sadalayır. Bax: 11, s.720-721] xarakterli normaları;

4. “Təcavüzün anlayışı” haqqında BMT Baş Məclisinin 1974-cü il tarixli, 3314 (XXIX) sayılı qətnaməsi [8];

5. “Dövlətlərarası dostluq münasibətlərini və əməkdaşlığı tənzimləyən beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında bəyənnamə”. [26]

6. “Beynəlxalq miqyasda hüquq pozuntusu təşkil edən aktlara görə dövlətlərin məsuliyyəti” haqqında BMT Baş Məclisinin Qətnaməsi. [27]

7. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Dağlıq Qarabağ münasibətilə bağlı 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri və s. [24]

Eyni zamanda, qeyd etmək istərdim, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi sənədlərlə yanaşı ölkənin konstitusiyası başda olmaqla, müvafiq milli qanunvericiliyi də işğal altındakı ərazilərin azad olunması üçün zəruri hüquqi əsasları formalaşdırırdı. Kifayət qədər geniş mövzu olduğu üçün, bu məsələlərin ayrıca bir məqalədə müzakirəsi məqsədmüvafiq hesab edilir.

3. Nəticə

Azərbaycan ordusunun 2020-ci ildə silsilə təxribatlara qarşılıq olaraq başladığı II Qarabağ müharibəsində [25] Azərbaycan Respublikasının 30 ilə yaxın müddət ərzində işğal altında saxlanan əraziləri azad edildi. Hazırda sülh quruculuğu, ərazilərin bərpası və yenidən məskunlaşdırılması, məcburi köçkünlərin öz doğma torpaqlarına qaytarılması, sözügedən ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürət-

ləndirilməsi [6], sərhədlərin delimitasiyası [5] və s. istiqamətlərdə işlər davam etdirilməkdədir.

Ölkəmizin, regionun, habelə bütün dünyanın təhlükəsiz gələcəyinin təmini məqsədilə bölgədə potensial təcavüz və işğal aktlarının baş verməsi ehtimalının sıfıra endirilməsi, habelə davamlı sülhə nail olunması son dərəcədə önəmli məələdir. Bu ülvı məqsədlərin reallaşması naminə, heç şübhəsiz, beynəlxalq hüquq normaları hər zaman əsas götürülməlidir. Beynəlxalq birlik sözügedən normaların icra mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə zəruri islahatların həyata keçirilməsi məsələsini gözdə tutmaq və təxirə salmamalıdır.

“Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”nin qısa tarixi təhlili sübuta yetirir ki, ərazi separatçılığı qloballaşan dünyamız üçün son dərəcədə ciddi bir təhdiddir. Bu faktor bütün beynəlxalq birlik tərəfindən heç zaman nəzərdən qaçırılmamalıdır.

İstinadlar:

1. “Azərbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı haqqında Hesabat - 1999”, Bakı-1999, s.49
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Diplomatiyası, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi. https://files.preslib.az/projects/azdiplomacy/a2_4.pdf. 14 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
3. “Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 690 №-li 26 mart 1998-ci il tarixli fərmanı.
4. “1948—1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 656 №-li 18 dekabr 1997-ci il tarixli fərmanı.
5. “Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında dövlət sərhədinin delimitasiyası üzrə yaradılmış Dövlət Komissiyasının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 390 №-li, 12 oktyabr 2022-ci il tarixli qərarı.
6. “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 dekabr 2021-ci il tarixli sərəncamı.
7. Əliyev R.R., “Beynəlxalq terrorçuluq: yeni tendensiyalar və beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində problemlər”, “Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri” elmi-praktiki jurnal, № 1 (5) 2006, ss. 137-144.
8. “Təcavüzün anlayışı” haqqında BMT Baş Məclisinin 1974-cü il tarixli, 3314 (XXIX) sayılı qətnaməsi <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement> . Əldə olunub: 28.10.2022.
9. Əliyev Ramin Ramiz oğlu, “Beynəlxalq hüquqda təcavüzün anlayışı”, Gəncə Dövlət Universitetinin “Elmi Xəbərlər” jurnalı, fundamental, humanitar və təbiət elmləri seriyası, № 2, Gəncə-2019, ss. 190-195
10. Martin Dixon, International Law, seventh edition. Oxford University Press, 2013
11. Malcolm Shaw, International Law, fifth edition. Cambridge University Press, 2003
12. UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), 24 October 1970) – UN Doc. A/8028
13. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, adopted by the UN General Assembly on 28 January 2002 in its Resolution A/RES56/83
14. Аслан Халилов, Геноцид проти Мусульманского населения Закавказья в исторических источниках. Б., 2000

15. Рамиз Севдималиев, Международный Терроризм: Глобальная проблема современности. Баку, Элм, 2004
16. Необъявленная Война. Баку-«Kommunist» nəşriyyatı, 1991. Авторы издания Б. Гамбов, А. Шарифов. Составитель - Б. Гамбов
17. И.И.Лукашук, Международное Право, особенная часть. Москва, издательство БЕК, 1997
18. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7> . 14 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
19. <https://az.sputniknews.ru/20210902/MID-falsifikatsii-Erevana-ne-menyayut-istinu-Karabakh--eto-Azerbaydzhan-427837478.html> . 14 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
20. <https://1905.az/1905-ci-il-erm%C9%99ni-v%C9%99hsilikl%C9%99ri> . 14 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
21. <https://story.karabakh.center/ru/genotsid-azerbaidzhantsev-v-1918-godu> .14 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
22. “Ermənistan silahlı qüvvələrinin bölmələri Tovuz istiqamətində təxribat törədib”. <https://mod.gov.az/az/news/ermenishtan-silahli-quvvelerinin-bolmeleri-tovuz-istiqaemetinde-texribat-toredib-31439.html> . Əldə olunub: 28.10.2022.
23. İlham Əliyev: “İrəvan xanlığı ilə bağlı həqiqətlər dünyaya çatdırılmalıdır”. <https://www.aznews.az/news/siyaset/58929.html> . Əldə olunub: 28.10.2022
24. https://az.wikipedia.org/wiki/BMT_T%C9%99hl%C3%BCk%C9%99sizlik_%C5%9Euras%C4%B1n%C4%B1n_Da%C4%9Fİ%C4%B1q_Qaraba%C4%9F_m%C3%BCnaqi%C5%9F%C9%99sil%C9%99_ba%C4%9Fİ%C4%B1_q%C9%99tnam%C9%99İ%C9%99ri#Q%C9%99tnam%C9%99nin_t%C9%99rc%C3%BCm%C9%99si . Əldə olunub: 28.10.2022
25. https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kinci_Qaraba%C4%9F_m%C3%BCharib%C9%99si . 12 oktyabr 2022-ci ildə əldə edilmişdir.
26. UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), 24 October 1970 – UN Doc. A/8028
27. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, adopted by the UN General Assembly on 28 January 2002 in its Resolution A/RES56/83.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВТОРОЙ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ

Рамин Алиев*

Резюме

*Авторы определяют сепаратизм как (от лат. *separatus* – отдельный) - идеология и основанные на ней движения, направленные на отделение части территории от существующего государства и ликвидацию его суверенитета над ней. Конфликт, известный во всем мире как "Нагорно-Карабахский", возник в результате непредотвращения вовремя сепаратизма в Нагорном Карабахе. В статье обсуждаются международно-правовые аспекты Нагорно-Карабахского конфликта, как пример территориального сепаратизма. Кроме того, автор подробно рассматривает международно-правовые основы второй карабахской войны.*

Ключевые слова: *международное право, Нагорно-Карабахский конфликт, 44-дневная война, агрессия, международные преступления, международный мир и безопасность*

* Гянджинский государственный университет

**INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF
THE SECOND KARABAKH WAR**

Ramin Aliyev*

Abstract

Many authors define separatism as (from Latin separatus - separate) an ideology and a subsequent movement aimed at separating a part of the territory from the existing state. The conflict, known throughout the world as "Nagorno-Karabakh" conflict, arose as a result of the failure to timely prevent separatism in Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan Republic. The paper discusses international legal aspects of the Nagorno-Karabakh conflict, which is an example of territorial separatism. In addition, the author thoroughly examines the international legal foundations of the Second Karabakh War.

Keywords: *International Law, Nagornyr Karabakh conflict, The 44 day War, aggression, international crime, international peace and security*

* Gandja State University